

Алексійчук Олександр Миколайович,
старший викладач кафедри кримінального
права Національної академії внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ВИМОГ ЩОДО УТРИМАННЯ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ УКРИТТІВ ЯК НОВЕЛА КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

В умовах збройної агресії російської федерації проти України питання забезпечення належного рівня цивільного захисту населення набуло особливої ваги, перетворившись на один із ключових аспектів національної безпеки. Система споруд цивільного захисту, до якої належать сховища, протирадіаційні укриття, підземні паркінги та інші об'єкти подвійного призначення, має відігравати центральну роль у збереженні життя та здоров'я людей у разі загрози збройних нападів чи техногенних катастроф. Однак протягом останніх років виявлено численні факти незадовільного стану цих об'єктів: більшість з них перебувають у технічно непридатному стані, не обладнані засобами життєзабезпечення, а в окремих випадках, закриті для доступу населення під час сигналу повітряної тривоги. Подібні порушення призводили до тяжких наслідків, у тому числі загибелі людей, що зумовило необхідність запровадження реального механізму кримінальної відповідальності за недбале ставлення до виконання обов'язків у сфері цивільного захисту.

У зв'язку з цим 9 січня 2025 року Верховна Рада України ухвалила Закон № 4200-IX, яким Кримінальний кодекс України доповнено новою статтею 270-2 «Порушення встановлених законодавством вимог щодо утримання та експлуатації об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту» [3]. Згідно зазначеної статті порушення встановлених законодавством вимог щодо утримання та експлуатації об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту або незабезпечення безперешкодного цілодобового доступу населення до об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту в разі оголошення сигналу повітряної тривоги, що призвело до заподіяння середньої тяжкості чи тяжких тілесних ушкоджень або загибелі людини, карається позбавленням волі на строк від трьох до восьми років. Таким чином, у кримінальне законодавство України вперше введено спеціальну норму, спрямовану на охорону суспільних відносин у сфері цивільного захисту населення та забезпечення готовності укриттів до використання за призначенням [1].

Криміналізацію цієї статті можна розглядати як важливий етап еволюції кримінального законодавства, що демонструє його чутливість до реальних соціальних потреб у воєнний час. Норма має на меті не

лише покарання за допущене порушення, а й превентивний вплив на службових осіб, відповідальних за належне утримання захисних споруд. Вона водночас виконує функцію загальної превенції, формуючи у суспільстві переконання у невідворотності відповідальності за недбалість, яка призводить до людських жертв.

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого статтею 270-2 Кримінального кодексу України, виражається у діяннях (дії або бездіяльності), що порушують вимоги законодавства щодо утримання та експлуатації об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту. Йдеться, зокрема, про невиконання обов'язку забезпечити належний технічний стан укриттів, їх укомплектованість необхідними засобами (вентиляцією, освітленням, водопостачанням, аптечками, системами зв'язку), а також про недопуск населення до таких об'єктів під час оголошення сигналу повітряної тривоги. Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони є настання суспільно небезпечних наслідків, а саме, заподіяння тілесних ушкоджень середньої тяжкості, тяжких тілесних ушкоджень або загибелі людини.

Особливістю даної кримінально-правової новели є те, що вона охоплює не лише безпосереднє невиконання вимог щодо експлуатації укриттів, а й фактичне перешкоджання реалізації громадянами їх права на безпечне перебування у захисних спорудах, що є важливим проявом принципу верховенства права та гарантії реалізації конституційного права кожної особи на життя. Отже, диспозиція статті 270-2 КК України є комплексною: вона охоплює як порушення технічних норм, так і поведінку, що має характер службової недбалості, яка створює небезпеку для життя людей.

Суб'єктом злочину виступає, як правило, службова особа, а саме керівник підприємства, установи чи організації, на балансі якої перебуває об'єкт фонду захисних споруд, або представник органу місцевого самоврядування, відповідальний за стан цивільного захисту на відповідній території. У деяких випадках суб'єктом може бути фізична особа, наділена спеціальними повноваженнями у сфері забезпечення цивільного захисту. Форма вини характеризується необережністю, що зумовлена легковажним або недбалим ставленням до виконання професійних обов'язків. Проте у певних випадках може бути доведено змішану форму вини, умисел на порушення правил, що призводить до настання суспільно небезпечних наслідків.

Злочин, передбачений статтею 270-2 КК України, належить до системи кримінальних правопорушень проти громадської безпеки (Розділ IX КК України), що об'єднує правопорушення, спрямовані на захист суспільних відносин, пов'язаних із безпекою людей і запобіганням техногенним чи іншим катастрофам. Його поява є логічним продовженням правового ряду, започаткованого статтями 270 та 270-1 КК України, які встановлюють відповідальність за порушення вимог пожежної та техногенної безпеки. Водночас нова норма має свою специфіку, адже об'єктом посягання є цивільна безпека, що охоплює

захист населення від небезпек воєнного та надзвичайного характеру. Це свідчить про поступове розширення змісту інституту громадської безпеки у кримінальному праві України, де увага законодавця зосереджується не лише на запобіганні техногенним ризикам, а й на забезпеченні безпеки в умовах воєнних загроз.

Варто зазначити, що запровадження кримінальної відповідальності за порушення правил утримання укриттів тісно пов'язане із попереднім введенням адміністративної відповідальності (стаття 175-3 КУпАП), однак ці норми не дублюють одна одну, а утворюють ієрархічну систему заходів впливу залежно від ступеня суспільної небезпечності діяння [2]. Якщо адміністративна відповідальність настає за формальне порушення без настання тяжких наслідків, то кримінальна за умови, коли дії або бездіяльність призвели до заподіяння шкоди здоров'ю чи смерті людини. Таким чином, законодавець дотримується принципу диференціації юридичної відповідальності, що є характерним для сучасної доктрини кримінального права.

Однак попри очевидну суспільну необхідність, нова кримінально-правова норма породжує низку проблем практичного та теоретичного характеру. Зокрема, вимагає уточнення коло суб'єктів кримінальної відповідальності у випадках, коли утримання укриття здійснюється спільно кількома особами. Не менш складним є питання визначення критеріїв належного утримання та експлуатації захисних споруд, адже чинне законодавство містить лише загальні технічні вимоги без деталізації показників готовності. Це створює ризики неоднакового застосування статті 270-2 КК України на практиці. Для формування сталої судової практики необхідні офіційні роз'яснення компетентних органів та вироблення єдиних методичних підходів до кваліфікації таких діянь.

У науковому аспекті запровадження статті 270-2 КК України відкриває перспективи для комплексних досліджень взаємозв'язку між кримінально-правовими, адміністративними та технічними механізмами забезпечення цивільної безпеки. Особливої уваги потребує питання суб'єктивної сторони злочину, оскільки межа між службовою недбалістю (ст. 367 КК України) та порушенням правил утримання укриттів (ст. 270-2) у ряді випадків може бути досить тонкою. Це потребує доктринального уточнення критеріїв відмежування складів злочинів, суміжних за об'єктивними та суб'єктивними ознаками.

Таким чином, нова кримінально-правова норма є не лише відповіддю законодавця на суспільний запит, продиктований трагічними подіями, а й свідченням становлення нового напрямку розвитку кримінального законодавства та зміцнення правових гарантій цивільної безпеки. Її запровадження має подвійне значення: практичне – у забезпеченні реальної відповідальності посадових осіб за недбалість у сфері захисту населення, і концептуальне – у формуванні нової правової філософії, що утверджує життя людини як найвищу соціальну цінність.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України. Закон України від 05.04.2001 № 2341-14 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Закон України від 07.12.1984 № 8073-X URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

3. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо запровадження відповідальності за порушення вимог щодо утримання та експлуатації об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту: Закон України від 09 січня 2025 р. № 4200-IX. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4200-20#n40>

Акімов Михайло Олександрович,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМА ВІДПОВІДНОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИМ ЗОБОВ'ЯЗАННЯМ УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ ЗАКОНОПРОЄКТУ РЕЄСТР. № 13644 ВІД 15.08.2025)

Відповідно до частини першої статті 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України [1]. Згідно частини першої статті 3 Кримінального кодексу (далі – КК) України законодавство України про кримінальну відповідальність становить Кримінальний кодекс України, який ґрунтується на Конституції України та загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права [2]. З огляду на викладене законопроекти про внесення змін та доповнень до КК України повинні аналогічним чином урахувати міжнародно-правові зобов'язання, що їх взяла на себе наша держава. Однак деякі суб'єкти права на законодавчу ініціативу не завжди належним чином беруть зазначене до уваги.

Зокрема, законопроект реєстр. № 13644 від 15.08.2025 «Про внесення змін до статті 284 Кримінального кодексу України щодо відповідальності капітанів суден за ненадання допомоги людям, які зазнають або зазнали лиха» [3], далі – законопроект 13644, має на меті, як зазначено у пояснювальній записці, приведення диспозиції статті 284 Кримінального кодексу (далі – КК) України у відповідність до міжнародних договорів та законів України.

Слід погодитись із суб'єктом права на законодавчу ініціативу в тому, що зазначена стаття КК України містить істотні недоліки, а саме:

– перелік форм вчинення кримінально протиправного діяння капітаном судна обмежений (зіткнення судна під його управлінням з судном, люди на борту якого в результаті цього зіткнення зазнали